

Zaprimljeno: 30.10.2012.
UDK: 343.8

Pregledni članak

POVIJESNI RAZVOJ I MODELI RANIJEG OTPUSTA ZATVORENIKA: ZNAČAJ ZA AKTUALNU HRVATSKU KAZNENOPRAVNU PRAKSU

Snježana Maloić

Ministarstvo pravosuđa
Uprava za kazneno pravo i probaciju
Sektor za probaciju - Središnji ured

Neven Ricijaš

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Odsjek za poremećaje u ponašanju

Saša Rajić

Ministarstvo pravosuđa
Uprava za zatvorski sustav
Kaznionica u Lipovici

SAŽETAK

Raniji otpust zatvorenika u svojim je začecima bio zamišljen kao nagrada za primjereno ponašanje tijekom izvršavanja dugih kazni zatvora, i primjenjivao se iznimno. Danas se primjenjuje puno češće i u okviru različitih, kasnije razvijenih, modela. U odnosu na autoritet koji može odobriti raniji otpust, kriterije, točku vremena od koje je raniji otpust moguće odobriti, uvjete koji se mogu odrediti, načine supervizije i opoziva, među pojedinim državama postoje neke sličnosti, ali i velike razlike s obzirom na zakonodavstvo i provedbu.

Raniji otpust zatvorenika s izdržavanja kazne zatvora često izaziva mnogobrojne polemike u javnosti, predmet je rasprava i stručnjaka i znanstvenika, ali i interesa političkih struktura, uz česta neslaganja i niz dilema. Dok s jedne strane postoje zahtjevi za ukidanjem mogućnosti ranijeg otpusta, istovremeno uslijed prenapučenosti mnogih zatvorskih sustava, raniji otpust zatvorenika i tzv. "mjere stražnjih vrata" postaju vrlo važnim instrumentima za smanjenje zatvorske populacije. Te mjere imaju veliku ulogu i u svrhu socijalne reintegracije počinitelja, pri čemu je potrebno voditi računa o pravima i sigurnosti žrtve kaznenog djela, kao i o sigurnosti zajednice. Tri momenta aktualno dovode do većeg interesa domaće penološke javnosti za raniji otpust zatvorenika s izdržavanja kazne zatvora. To su (1) rastuća prekapacitiranost zatvorskog sustava, (2) uključivanje probacije u nadzor uvjetnog otpusta i (3) nove zakonske odredbe o uvjetnom otpustu koje se počinju primjenjivati 1. siječnja 2013. godine, stupanjem na snagu novog Kaznenog zakona (Narodne novine, br. 125/2011).

Cilj ovog rada je pružiti pregled teorijskih postavki i povijesnog razvoja ranijeg otpusta, prikaz i usporedbu različitih modela ranijeg otpuštanja s izdržavanja kazne zatvora u pojedinim državama, uz razmatranje nekih aktualnih poteškoća i dilema. Istovremeno smo analizirali i aktualnu situaciju u Hrvatskoj, pri čemu se iskustva drugih država koriste u svrhu prezentiranja mogućih smjernica za prevladavanje postojeće prekapacitiranosti zatvorskog sustava, daljnjeg razvoja probacijskog sustava i općenito unaprjeđenja ranijeg otpusta zatvorenika.

Ključne riječi: raniji otpust iz zatvora, uvjetni otpust, prekapacitiranost zatvora, probacija, postpenalni prihvati

UVOD

Zatvorska kazna dugo se vremena smatrala pravednim odgovorom i najboljim upozorenjem počinitelju da prestane činiti kaznena djela, kao i najefikasnijim načinom borbe društva protiv kriminala.

Gledajući s ovog stajališta, mogućnost da se osoba otpusti iz zatvora prije isteka pune zatvorske kazne koju je temeljem počinjenog kaznenog djela odredio sud doima se nelogičnom i kontraproduktivnom. Mogućnost ranijeg otpusta zatvorenika se stoga može doživljavati ugrožavajućom po sigurnost gra-

dana, nepravednom u odnosu na žrtve kaznenog djela, kao i poticajnom za porast kriminala u društvu. S druge strane, postoje jaki argumenti u korist ranijeg otpusta zatvorenika, u smislu sprječavanja neželjenih negativnih posljedica dugih zatvorskih kazni po počinitelja, njegovu obitelj i društvo u cjelini, s aspekta reintegracije počinitelja kaznenog djela u zajednicu i prevencije daljnjeg činjenja kaznenih djela, kao i s obzirom na postojeću prekapacitiranost zatvorskih sustava u mnogim državama.

Tri momenta aktualno dovode do većeg interesa za raniji otpust zatvorenika u Hrvatskoj. To su (1) rastuća prekapacitiranost zatvorskog sustava, (2) uključivanje probacijske službe u nadzor uvjetnog otpusta od svibnja 2012. godine i (3) nove zakonske odredbe o uvjetnom otpustu zatvorenika koje na snagu stupaju 1. siječnja 2013. godine. Svrha ovog rada je približiti i prikazati teorijski okvir i povijesni razvoj ranijeg otpusta zatvorenika, predočiti i usporediti različite modele ranijeg otpusta prisutne u svijetu te ponuditi i elaborirati potencijalne smjernice za daljnji razvoj ranijeg otpusta u okviru hrvatskog kazneno-pravnog sustava.

Za potrebe ovog rada koristiti će se pojam ‘raniji otpust’, a ne uvjetni otpust koji je u okviru zakonskih odredbi u upotrebi u Hrvatskoj. Raniji otpust je s teorijskog aspekta nadređeni pojam u odnosu na uvjetni otpust, jer se može realizirati kroz različite modele prisutne u svijetu, a o kojima će biti više riječi u ovome radu. Iako se u svijetu, prvenstveno engleskom govornom području, koristi pojam *early release*, što bi u doslovnom prijevodu značilo ‘rani otpust’, odlučili smo se ipak za pojam raniji otpust, kako bi se izbjegla konotacija zaista ranog otpusta s izdržavanja kazne, s obzirom da se u pravilu zapravo doista radi samo o ranijem otpustu u odnosu na izvršavanje pune zatvorske kazne.

TEORIJSKI OKVIR RANIJEG OTPUSTA ZATVORENIKA

Raniji otpust zatvorenika možemo definirati kao način provedbe sankcije zatvaranja kojim se omogućava počinitelju da bude otpušten u zajednicu prije izvršavanja cjelokupno izrečene zatvorske sankcije (Petersilia, 1999). Vezano uz filozofiju kažnjavanja počinitelja kaznenih djela, kroz povijest možemo pratiti više teorijskih pristupa koji su dobro poznati u penologiji, kriminologiji i kaznenom pravu. Ti pristupi također se mogu povezati i s razvojem ranijeg otpusta, ali i s današnjim dilemama i debatama vezano uz raniji otpust zatvorenika (Mays i Winfree, 2008, Akers i Sellers, 2004, Latessa i Allen, 2003).

Filozofija zastrašivanja, čiju podlogu nalazimo u filozofiji 18. stoljeća (naročito Cesare Beccaria), pretpostavlja da će sigurna i ozbiljna kazna obeshrabriti počinitelja da dalje čini kaznena djela kao i druge da počnu činiti kaznena djela. Filozofija izolacije počinitelja podržavala je korištenje izolacije počinitelja kao kazne u smislu odvajanja od ljudskog kontakta (tamnice, kule i sl.), ali i u svrhu zaštite ostatka društva da ih počinitelji “ne pokvare”. Suvremena verzija ove filozofije je koncept onesposobljavanja (*eng. incapacitation*), a temelji se na odvajanju počinitelja od zajednice kako bi se reducirale prilike za daljnje činjenje kaznenih djela tijekom zatvaranja. Treća filozofija je filozofija retribucije koja počiva na uvjerenju da kazna mora biti osveta za štetu nanесenu drugima. Utjecaj ovih filozofija možemo prepoznati i danas, analizirajući podatke iz mnogih zemalja koji pokazuju da posljednjih desetljeća javnost i političke strukture postaju sve više orijentirane na kažnjavanje, uz sve manju usmjerenost na rehabilitaciju, zahtijevajući sve oštrije odgovore na kriminal. Naime, 70-ih godina 20. stoljeća došlo je do porasta stope kriminaliteta u većini zapadnoeuropskih i anglosaksonskih država, što je posljedično izazvalo mnogobrojne sumnje u rehabilitacijske programe prema počiniteljima kaznenih djela (Cullen, Fisher i Applegate, 2000.). Nakon objave Martinsonovog rada 1974. godine, kojim je konstatirao da rehabilitacijski programi ne funkcioniraju (poznata sintagma “Nothing works”, op. autora), dodatno ojačava filozofija retribucije, a time i ciljevi kažnjavanja vezani uz zastrašivanje i onesposobljavanje (Petersilia, 2000, Greene, 2002). Stoga se u mnogim kaznenopravnim sustavima, uslijed zahtjeva javnosti, a time i političkih pritisaka, povećava izricanje dugotrajnih kazni zatvora i podiže se minimum i maksimum kazni, što potom pridonosi i povećanju broja zatvorenika (Seiter i Kadela, 2003, Walmsley, 2003, Kensey, 2004, 182, Coyle, 2008, Sloth-Nielsen i Ehlers, 2005 prema Griffiths i Murdoch, 2009, Albrecht, 2011). Općenito gledajući, zatvorska populacija u europskim zemljama porasla je za 20% tijekom 90-ih, a u više od pola europskih država (bez jako malih država) zatvorska populacija porasla je za 40%. U istom razdoblju, zatvorska populacija u SAD-u porasla je za 65%, a u Australiji za 50% (Mays i Winfree, 2008). Razmišljanje da će teške i duge kazne zatvora zastrašiti pojedince da ne čine kaznena djela, zaštititi zajednicu sve dok se osobe nalaze u zatvoru, odvratiti druge od činjenja kaznenih djela i osigurati satisfakciju žrtvama kaznenih djela, donekle je blisko filozofijama kažnjavanja koje su dominirale u 18. i 19. stoljeću, dakle prije samog razvoja ranijeg

otpusta. Aktualiziranjem ovih filozofija često se propituje svrha ranijeg otpusta zatvorenika, ali ovim argumentima se u pitanje dovodi i opravdanost postojanja ranijeg otpusta uopće.

Stručnjaci koji zastupaju koristi ranijeg otpusta više se oslanjaju na suvremenije penološke filozofije koje su se razvile tijekom 19. i 20. stoljeća i drukčije teorijske koncepte. Najistaknutija filozofija dugo je godina bila rehabilitacija, tj. uvjerenje da psihološka pomoć, edukacija i osposobljavanje za radni angažman smanjuju vjerojatnost budućeg kriminalnog ponašanja. Primarno se temelji na uvjerenju da se ljudi bilo koje dobi mogu mijenjati, a da su ključni odgovori individualno i grupno savjetovanje, tretmani vezani uz alkohol i droge, stjecanje ili nastavak izobrazbe i stjecanje radnih kvalifikacija. Podlogu za navedeno možemo naći u psihološkim teorijama kriminalnog ponašanja, koje su se u početku prvenstveno bavile individualnim razlikama koje utječu na činjenje kaznenih djela, a manje okolinskim čimbenicima, a potom i u sociološkim teorijama koje naglasak stavljaju na zajednicu i društvo u cjelini u generiranju kriminalnog ponašanja. U 20. stoljeću razvijena je teorija socijalnog učenja, koja naglašava da ljudi uče "biti kriminalci" kao što uče "biti normalni". Nadalje, razvija se i teorija socijalne kontrole koja korijene ima u radu Durkheima (1989, prema Mays i Winfree, 2008), a koja počiva na uvjerenju da "društvene bolesti", uključujući kriminal, potječu iz vremena kada je društvo oslabljeno ratom, ekonomskim promjenama i drugim krizama. Marton (1987, prema Mays i Winfree, 2008) je navedeno prenio na plan individualnog ponašanja, vjerujući kako je anomija rezultat rascjepa između kulturološki definiranog uspjeha (status, financijska sigurnost, omogućene povlastice) i ograničenih sposobnosti pojedinca da postigne taj uspjeh. Travis Hirschi (1969, prema Mays i Winfree, 2008), teoretičar socijalne kontrole, vjerovao je da je ključ zapravo u socijalnoj povezanosti osobe s drugim osobama i institucijama u zajednici, a da su osuđeni kriminalci zapravo među najlošije povezanim osobama u društvu. Ove teorije možemo povezati s penološkim filozofijama reintegracije i restoracije (*eng. restoration*) tj. nadoknade štete svima pogođenima kaznenim djelom, budući da impliciraju kako se počinitelja mora učiniti dijelom društva i da veze između počinitelja i zajednice moraju biti obnovljene ili po prvi puta uspostavljene.

Kasnih 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća većina profesionalaca koji rade s počiniteljima kaznenih djela počeli su se usmjeravati upravo na filozofiju

reintegracije (Rogers i Mays, 1987, prema Mays i Winfree, 2008), s obzirom da se vrlo visok postotak zatvorenika, vjerojatno više od 90%, kad tad otpusti iz zatvora (Travis, 2000, prema Mays i Winfree, 2008), te je stoga važno poduzeti mjere usmjerene na njihovu prilagodbu na život u zajednici. Proces reintegracije važan je i za zatvorenika, ali i za zajednicu, s obzirom da oni koji se ne uspiju integrirati počine nova kaznena djela, te se pomaganjem u prijelazu sa života u zatvoru na život u zajednici zapravo prevenira kriminal i povratak u zatvor. Novije su filozofije usmjerene i na popravljavanje štete, tj. na nadoknadu štete žrtvi ili zajednici u novcu ili uslugama, što je i glavni argument da se ranije otpuštenim zatvorenicima izriču i restorativne mjere.

RAZVOJ RANIJEG OTPUSTA ZATVORENIKA

U europskim zemljama, raniji otpust se javlja u prvoj polovici 19. stoljeća, kao dio općeg trenda u kriminologiji i penologiji 19. stoljeća u smislu zaoškretka od retribucije prema rehabilitaciji. U početku je to bio diskrecijski uvjetni otpust, što znači da se temeljio na zaslugama u smislu pozitivnih promjena zatvorenika, dok se drukčiji modeli ranijeg otpusta počinju razvijati tek krajem 20. stoljeća.

Uvjetni se otpust u Njemačkoj počeo primjenjivati 1830. godine, u Španjolskoj 1835. godine, a u Francuskoj 1840. godine (Latessa i Allen, 2003, 192). Prvotni naziv za uvjetni otpust, koji je u upotrebi i danas - *parole* - dolazi od francuske riječi *parole d'honneur* ili "časna riječ", što dakle podrazumijeva obećanje zatvorenika da će se u zajednici ponašati u skladu sa zakonom i određenim pravilima u zamjenu za raniji otpust (Petersilia, 1999, Latessa i Allen, 2003, 192, Medwed, 2008).

Uvođenje uvjetnog otpusta zahtijevalo je velike napore, s obzirom da su mogućnosti i način njegovog provođenja bili, a jesu i danas, usko povezani s postojećom kaznenopravnom praksom. Primjer Njemačke to može dobro ilustrirati (Hofer, 1937). Naime, iako je Bavarski kazneni zakon iz 1813. godine otvorio mogućnost izricanja vremenski neodređenih kazni i uvjetnog otpusta kod pojedinih kazni, s obzirom da se temeljio na radu Anselma Feuerbacha i njegovim teorijama usmjerenim na zastrašivanje, upravitelji zatvora imali su gotovo nemoguće okvire za korištenje uvjetnog otpusta. Nakon što je George Michael Von Obermaier, koji se smatra i najzaslužnijim za uvođenje uvjetnog otpusta u Njemačkoj, 1835. godine objavio svoj rad u kojem naglašava značaj rehabilitacije i ranijeg

otpusta u odnosu na retribuciju i zastrašivanje, od 40.-ih godina 19. stoljeća dolazi do drukčijih promišljanja kažnjavanja i otvara se veći prostor za rehabilitaciju osuđenika, kao i za uvjetni otpust, uz kvalitetnija zakonska rješenja.

Glavna zasluga za raniji otpust obično se pripisuje Alexandru Maconochie, koji je bio zadužen za englesku zatvorsku koloniju Norfolk Island (Crombell i del Carmen, 1999, prema Petrisilia, 1999, Latessa i Allen, 2003, 192). Kroz klasifikacijsku proceduru bodovanja (*eng. mark system*) bilježilo se ponašanje zatvorenika, te su im se povjeravali zadaci koji su nosili sa sobom određenu razinu odgovornosti. Uspješno izvršavanje zadataka rezultiralo je dodatnim bodovima, te su im povjerene nove odgovornosti, sve do konačne ranije slobode. Crofton je ovaj sustav implementirao u irski zatvorski sustav 1954. godine, uvođenjem tzv. izlaznica (*eng. tickets-of-leave*) kojima su nagrađivani zatvorenici zbog postignutog napretka u ponašanju i promjeni stavova. Zatvorenike je premještao u zatvore s neodređenim trajanjem kazni (*eng. indeterminate prisons*), gdje su mogli skupljati pozitivne bodove temeljem napredovanja u radu, ponašanju i izobrazbi. U određenom trenutku dobivali bi izlaznicu, te bi bili otpušteni uz superviziju, pri čemu su se morali javljati policijskim inspektorima koji bi im pomagali u pronalaženju posla i drugim aktivnostima koje doprinose njihovoj reintegraciji u društvo (Clear i Cole, 1997, prema Petersilia, 1999, Latessa i Allen, 2003, 194). Značajan doprinos Croftona modernom sustavu uvjetnog otpusta su zatvori s neodređenim kaznama, te pomoć i nadzor nakon otpusta.

Za uvođenje uvjetnog otpusta u SAD-u najzaslužniji je Zebulan Brockway, penolog iz Michigena, koji je predložio dvije strategije za upravljanje zatvorskom populacijom: neodređeno kažnjavanje i nadzor tijekom uvjetnog otpusta. Ove strategije su se 1876. godine počele provoditi u popravnoj ustanovi (Elmira Reformatory) u državi New York. To je ujedno i prva država koja je 1907. godine formalno usvojila sve komponente uvjetnog otpusta: zatvorska kazna neodređenog trajanja, sustav odobravanja uvjetnog otpusta, supervizija tijekom uvjetnog otpusta i specifične kriterije za opoziv uvjetnog otpusta (Petersilia, 1999). Do 1942. godine sve su države, kao i federalna vlada SAD-a imale takav sustav (Clear and Cole, 1997, prema Petersilia, 1999).

U 19. stoljeću svrha je uvjetnog otpusta bila prvenstveno nagraditi zatvorenika za dobro ponašanje, stoga se uvjetni otpust primjenjivao iznimno, te u pravilu samo kod zatvorenika s dugim zatvorskim

kaznama (Tak, 2008). Pozitivistički pristup kriminalu i počiniteljima kaznenih djela koji je počinitelje vidio kao "bolesne" i u potrebi za pomoći, imao je veliki utjecaj, uz vjerovanje da je svrha zatvaranja i uvjetnog otpusta promjena ponašanja počinitelja više nego puka kazna (Petersilia, 1999). Početkom 20. stoljeća uvjetni otpust postaje sredstvo za učinkovitiju rehabilitaciju i reintegraciju počinitelja u zajednicu, s ciljem pozitivnog utjecaja na buduće ponašanje počinitelja kaznenog djela, a uz davanje određenih uvjeta i uz nadzor probacijske službe (Tak, 2008). Ovaj je pristup bio izložen žestokim napadima kasnih 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, nakon poznate Martinsonove analize studija učinka rehabilitacijskih programa objavljene 1975. godine, kojom je konstatirano da, osim pojedinačnih iznimaka, rehabilitacijski naponi nemaju nikakav zamjetan učinak na recidivizam (zaokret poznat pod engleskim nazivom *nothing works*). Od 289 analiziranih studija samo se 25 (8,6%) odnosilo na uvjetni otpust, ali je bez obzira na to opći zaključak bio da supervizija uvjetnog otpusta i rehabilitacijski programi ne funkcioniraju (Petersilia, 1999). Kao posljedica toga, dominantne filozofije kažnjavanja ponovo postaju izolacija i retribucija, uz sve izraženije jačanje zahtjeva za ukidanjem uvjetnog otpusta. Područje kažnjavanja se promijenilo u smislu oštrijih zakona (*eng. get tough laws*), a sankcije su ponovo usmjerene na nadzor i kaznu (Walters i sur., 2007).

Iako je Martinson kasnije tvrdio da je bio pogrešno shvaćen i da nikada nije tvrdio da su rehabilitacijski programi beskorisni, već samo da nema dovoljno dokaza njihove učinkovitosti, njegovi nalazi i filozofija "ništa ne funkcionira", imali su regresivan utjecaj na sustav uvjetnog otpusta u SAD-u, ali i u drugim zemljama koje su bile pod njezinim utjecajem (Parole Board of Canada, 2009). Prilikom određivanja politike vezano uz uvjetni otpust kanadski penolozi su do 70-ih godina prošlog stoljeća uglavnom slijedili modalitete SAD-a, Velike Britanije i nekih skandinavskih zemalja. Nakon 1975. godine nastaje obrnuti trend, kada kanadski sustav postaje model drugim zemljama. Razlog tomu je novi zaokret njihovih kriminologa koji su paradigmu promijenili prema istraživanju u smjeru "što funkcionira" (*eng. what works*), te su pokazali i spremnost na eksperimente kreiranjem specifičnih tretmanskih programa. Javnost i stručnjaci u SAD-u (Petersilia, 1999) i u Kanadi (Parole Board, 2009) krajem 80-ih izgubili su povjerenje u odlučivanje na temelju osobnog iskustva i uvida. Smatralo se zapravo da bi znanost i tehnologija mogli osigurati objektivnije i pouzdanije informacije o zatvoreni-

ku, te se počinju razvijati tzv. predikcijske tablice (*eng. prediction tables*) temeljene na društvenim znanostima koje je slijedilo povjerenstvo za uvjetni otpust prilikom odlučivanja. Temeljem istraživanja u Kanadi uvode se novi koncepti kao što su procjena rizika (*eng. risk assessment*) i upravljanje rizikom (*eng. risk management*) (Parole Board, 2009).

Tijekom 90-ih godina, provedene meta analize pokazale su nove rezultate u odnosu na one utvrđene 70-ih godina na način da mnogi tretmansi programi ipak smanjuju recidivizam, (neki i do 30 %), a da programi orijentirani na kažnjavanje i bez tretmanske komponente (kao npr. vojni kampovi, programi u divljini, elektronski nadzor, kućni zatvor) zapravo mogu povećati recidivizam (Gendrau i sur., 2002, Gendrau, Little i Goggin, 1996, Gibs, 1986, Taxman, 1995, sve prema Walters i sur., 2007). Razvija se praksa utemeljena na dokazima (*eng. evidence based practise*) i potiču se rehabilitacijski i reintegracijski programi čija je učinkovitost mjerljiva i potkrijepljena ishodima, kao što su primjerice smanjenje recidivizma i povećanje sigurnosti zajednice (Walters i sur., 2007).

Od svojih početaka i prvotnih zamaha pa do danas, diskrecijski uvjetni otpust zatvorenika bio je izložen stalnim propitivanjima njegove opravdanosti, te kritikama koje su dovodile u pitanje načine odobravanja i potencijalnu učinkovitost. Navedeno je, uz rastuću prekapacitiranost mnogih zatvorskih sustava, pridonijelo i razvoju drukčijih modela ranijeg otpusta, međutim i noviji su modeli također izloženi stalnim kritikama i osporavanjima njihove svrhovitosti i učinkovitosti.

PREKAPACITIRANOST ZATVORSKIH SUSTAVA I RANIJI OTPUST

Postoje razmišljanja da raniji otpust u svojim nastancima i nije bio podržan toliko zbog rehabilitacijske svrhe, koliko zbog potrebe kontroliranja ponašanja zatvorske populacije i smanjenja prekapacitiranosti zatvorskih sustava (Wilcox, 1929, prema Lattessa, Allen, 2003, 195, Morgan i Smith, 2005, Medwed, 2008). Iako autori ovog rada smatraju da odluka o ranijem otpustu zatvorenika nika-ko ne bi trebala biti temeljena na popunjenosti ili nepopunjenosti zatvorskih kapaciteta, čini se da je ipak jedan od ključnih razloga ponovnog povećanja interesa za raniji otpust zatvorenika u svijetu sve izraženiji problem manjka zatvorskih kapaciteta u mnogim državama, naročito nakon sve duljih kazni i ograničavanja ranijeg otpusta.

U pokušaju da se prevlada manjak zatvorskih mjesta, u Engleskoj i Walesu je 1991. godine uveden model izvršavanja kazne zatvora na način da se zatvorske kazne do 4 godine izvršavaju pola u zatvoru, a pola na slobodi. Velika prekapacitiranost zatvorskog sustava zahtijevala je određenu reformu, pri čemu je država istovremeno trebala ostati i dosljedna u društvenom ozračju usmjerenom na kažnjavanje (Maguire i Raynor, 1997). Rješenje je nađeno u pristupu da mjere i sankcije u zajednici trebaju biti prije svega smatrane kaznom, te se počinje govoriti o strogim alternativnim kaznama (*eng. tough alternative penalties*). Naglašena je filozofija da se počinitelje treba kažnjavati u skladu s počinjenim djelom (*eng. just deserts*), a bez puno bavljenja njihovim individualnim potrebama i okolnostima. Na ovaj način, gubitkom individualiziranog rehabilitacijskog usmjerenja izgubljena je i osnovna svrha ranijeg otpusta zatvorenika, zbog čega se posljedično Engleska i Wales suočavaju s velikim brojem osoba ponovo vraćenih u zatvorski sustav (Padfield, 2012).

U kontekstu prekapacitiranosti zatvora, Albrecht (2011) konstatira kako se radi o vrlo ozbiljnom i teško rješivom problemu, s obzirom da prenapučenost predstavlja karakterističnu nevolju modernih zatvora od njihovog nastanka u 19. stoljeću. Povećanje zatvorske populacije najčešće se pokušava objasniti općim povećanjem kriminala u društvu ili povećanjem "težine" kaznenih djela, međutim tek malobrojna istraživanja navedeno i potvrđuju. Dok Listokin (2003) ističe kako je povezanost stope kriminaliteta i stope zatvaranja vrlo složena i dinamična, te da ne treba smatrati konačnima istraživanja koja su pokazala da povezanosti gotovo i nema - poznati paradoks kriminala i zatvaranja (*eng. paradox in crime and incarceration*), Coyle (2008) naglašava da ipak još uvijek postoji jako malo dokaza koji bi išli u prilog tezi kako je povećanje zatvorske populacije povezano s povećanjem stope kriminaliteta. Daoust (2008) analizira više istraživanja koja zapravo podržavaju tezu da zatvaranje donekle može "uzrokovati" daljnje kriminalno ponašanje. Čini se da objektivni pokazatelji sve više idu u prilog zaključku kako na povećanje, odnosno smanjenje stope zatvaranja, samo dijelom utječe povećanje stope kriminaliteta, dok puno veći utjecaj imaju šire političke odluke i promjene u administraciji pravosudnog sustava, a koje se potom odnose i na raniji otpust zatvorenika, ili se na njega posredno reflektiraju (Coyle, 2008, Burke, Gelb i Horowitz, 2007, prema Dandurand i sur., 2008b).

U tom smislu Spelman (2009) ističe tezu da ako država i osigura nove prazne zatvorske krevete oni će uskoro biti popunjeni, Walmsley (2011) konstatira da prekapacitiranost i kod gradnje novih zatvora ostaje, dok Albecht (2011) naglašava da se situacija još može i pogoršati s obzirom se na taj način povećava i zatvorska populacija. Posljedično, što je veća zatvorska populacija, to je veći kasniji problem reintegracije velikog broja zatvorenika u njihovu primarnu zajednicu (Crow, 2006). Općenito, aktualni pristupi nošenja s problemom prekapacitiranih zatvora usmjereni su na smanjenje ulaska u zatvor (uključujući i pritvor), te na smanjenje duljine boravka u zatvoru (Albrecht, 2011). Snacken (2006) strategije smanjenja prekapacitiranosti kategorizira kao (1) strategije prednjih vrata (*eng. front door strategies*) i (2) strategije stražnjih vrata (*eng. back door strategies*). Strategije prednjih vrata ponajviše se oslanjaju na razvoj nezatvorskih/alternativnih mjera i sankcija, dok strategije stražnjih vrata uključuju programe ranijeg otpusta i organizacije usluga za podršku i pomoć otpuštenim zatvorenicima u smislu njihove uspješne socijalne integracije. Kada govorimo o populaciji koja se već nalazi na izvršenju kazne zatvora, na broj osoba u zatvorskom sustavu važan utjecaj mogu imati raniji otpust, supervizija u zajednici i ponovno uključivanje bivših zatvorenika u zajednicu (*eng. resettlement/reentry*).

Prema Spelmanu (2009), za prevladavanje problema prekapacitiranosti zatvorskog sustava ključne su kaznena politika i dosljedne, dugoročne politike provedbe sankcija, dok na odobravanje ranijeg otpusta, na rad s ranije otpuštenim zatvorenikom u zajednici, kao i na ishod ranijeg otpusta utječe cjelokupna politika kažnjavanja, gospodarska situacija, mogućnosti lokalne zajednice, situacija u zatvorskom sustavu, način rada probacije, suci koji nadziru, koncepti za koje se društvo zalaže i javnost. Drugim riječima, radi se o pitanju koje zahtijeva jasno planiranje i razvoj strategije za budućnost.

MODELI RANIJEG OTPUSTA I INOZEMNA PRAKSA

Modeli ranijeg otpusta

S obzirom na pristupe ranijem otpustu zatvorenika u inozemnoj kaznenopravnoj politici, općenito je moguće izdvojiti tri dominantna modela ranijeg otpusta zatvorenika:

1. diskrecijski,
2. mandatorni i
3. automatski raniji otpust.

Diskrecijski otpust je raniji otpust o kojem odlučuje nadležni autoritet nakon što zatvorenik provede određeni dio kazne u zatvoru – drugim riječima, uvjetni otpust. Sustav diskrecijskog otpusta postoji u Kanadi, dijelu SAD-a, Australiji i većini europskih kontinentalnih zemalja koje prakticiraju uvjetni otpust. Mandatorni raniji otpust nastao je kao rezultat ukidanja ili smanjivanja korištenja diskrecijskog uvjetnog otpusta, i prestanka izricanja neodređenih kazni u SAD-u. U okviru ovog modela ranijeg otpusta zatvorenik se otpušta nakon izvršene pune kazne umanjene za tzv. “*good time*”. Drugim riječima, duljina kazne se skraćuje sukladno primjerenom ponašanju zatvorenika tijekom izdržavanja kazne zatvora (Clear i Cole, prema Dandurand i sur., 2008b, Morgan i Smith, 2005, Medwed, 2008). U Kanadi se zatvorenici uobičajeno otpuštaju nakon 2/3 izdržane kazne, ako im nije odobren diskrecijski otpust (Dandurand i sur., 2008b). Na europskom području, uz diskrecijski, postoji i automatski (bezu-vjetni i uvjetni) raniji otpust (Padfield i Maruna, 2006). Automatski raniji otpust je najrjeđi oblik ranijeg otpusta, a podrazumijeva obvezan otpust iz zatvora nakon određenog razmjera kazne koja je određena, uz preduvjet da je protekao specificirani minimum. Razvijen je u Švedskoj i primjenjuje se od 1999. godine, a usmjeren je na izbjegavanje proizvoljnih i raznolikih/neujednačenih odluka koje bi ovisile o onome tko ih donosi, te propisuje isto postupanje prema svima (Tournier, 2004). Dok se automatski uvjetni otpust u početku smatrao daleko pravednijim od diskrecijskog, a imao je i značajan učinak na prekapacitirane zatvorske sustave, u posljednje vrijeme ovakav model ranijeg otpusta doživljava sve više kritika. Problem značajnog broja opoziva uslijed počinjenog novog kaznenog djela i kritike da se u zajednicu otpuštaju opasne osobe, dovode do strožih kriterija i za automatski raniji otpust uz propisivanje kontraindikacija i tendenciju da se i ti zatvorenici sve više otpuštaju uz uvjete i superviziju. Posljedično, krajem 2007. godine, nizozemski kazneni zakon i neki drugi prateći pravni propisi izmijenjeni su u smislu promjene automatskog ranijeg otpusta u uvjetni otpust, odnosno raniji otpust se kombinira s uvjetima i zatvorenik može biti otpušten samo ukoliko se dobro ponaša u zatvoru (Sagel-Grande, 2011).

Temeljem ovog, ali i drugih primjera, evidentno je da se na neki način gube jasne granice između prikazanih modela ranijeg otpusta. Na primjer, u Njemačkoj je razmatranje ranijeg otpusta nakon određenog vremena automatsko (Justice Policy Institute, 2011) što je obilježje modela automatskog

ranijeg otpusta. Ipak, s obzirom da u odlučivanju postoji individualizirani pristup i tijelo koje odlučuje, svejedno govorimo o dominantno diskrecijskom uvjetnom otpustu (Pruin, 2012). Nadalje, u literaturi je moguće za istu državu (npr. Finsku), vidjeti da ima mandatorni (Linderborg, 2008) i automatski (Justice Policy Institute, 2011) raniji otpust, pri čemu se radi o različitom korištenju termina, od kojih zapravo oba znače "obavezni" raniji otpust. Promatrano s ovog stajališta, postoje zapravo samo dva modela ranijeg otpusta – diskrecijski i obvezni, i to smatramo najjasnijom i najtočnijom podjelom. Ipak, s obzirom da se na europskom području uglavnom koristi pojam *automatski*, a na američkom *mandatorni*, uz postojanje određenih iznimaka, u ovom radu odlučili smo se ipak koristiti podjelu na tri modela. Također je bitno naglasiti da se u pokušajima maksimalnog iskorištavanja pozitivnih učinaka pojedinih modela ranijeg otpusta, uz umanjivanje negativnih, posljednjih godina razvija i tzv. miješani sustav ranijeg otpusta (primjerice u Engleskoj), na način da se kombinira diskrecijski sustav za duge kazne i obvezni sustav ranijeg otpuštanja za kratke kazne (Tournier, 2004). Kako bismo jasnije odredili karakteristike pojedinog modela, u tablici 1 prikazani su različiti modeli ranijeg otpusta zatvorenika uz osvrt na procjenu njihovih prednosti i nedostataka.

Sukladno Preporukama Vijeća Europe iz 2000 godine (Recommendation Rec (2000)22), raniji otpust nije sankcija, nego mjera, što znači da odluku može donijeti autoritet koji odlučuje, a koji može biti sudski ili administrativni. Iako je nametanje uvjeta uobičajeno, kao i određivanje supervizije, ono nije pravilo. Glavne razlike između zemalja uključuju: model ranijeg otpusta, način odlučivanja, tijelo koje odlučuje o diskrecijskom otpustu, točka vremena od koje je raniji otpust moguć, uvjeti ranijeg otpusta, uključenost probacijske službe i način opoziva. U tablici 2 prikazani su različiti modaliteti ranijeg otpusta zatvorenika prisutni u kaznenopravnoj politici pojedinih europskih državama.

Dva čimbenika imaju posebno veliku ulogu kod izricanja i provedbe ranijeg otpusta. To su (1) način selekcije i (2) supervizija tj. pomoć i nadzor u zajednici (Kensey, 2004, 183). Proces otpuštanja zatvorenika vrlo su različiti u pojedinim državama i čine se zapravo podjednako složenima. Postoje dva tipa tijela koja donose odluke o ranijem otpustu – sudovi i odbori. Sudovi mogu biti specijalizirani (npr. Njemačka, Francuska, Španjolska, Italija, Belgija) ili opći (Portugal, Austrija). U Belgiji je na primjer u prošlosti odlu-

ke donosio ministar pravosuđa, potom odbor za uvjetni otpust, a sada sud (Danielyan i sur., 2012). Odbor za raniji otpust osim u pojedinim europskim državama odlučuje i u Kanadi, dijelu SAD-a, Engleskoj i Walesu, te Australiji. Dok se pojedine zemlje djelomice ili u potpunosti oslanjaju na odbore za uvjetni otpust, u nekim zemljama suci donose odluke o omjeru kazne koja se mora izvršiti unutar zatvora (npr. Engleska), neke zemlje imaju automatske rokove za raniji otpust nakon proteka određenog dijela kazne ili se raniji otpust nakon određenog roka mora odobriti ukoliko nema jasnih negativnih pokazatelja - primjerice u Finskoj, Australiji, Engleskoj i Walesu (Justice Policy Institute, 2011). Probacijske službe su različito organizirane i provode superviziju ranije otpuštenih zatvorenika na različite načine (Kalmthout i Durnescu, 2009), a države se međusobno razlikuju i s obzirom na obveze i zabrane koje se mogu odrediti ranije otpuštenom zatvoreniku (Lauwers, 2008, Bruckmüller, 2012, McCarva, 2008, Pruin, 2012, Herzog-Evans, 2012, Sagel-Grande, 2009), kao i s obzirom na kriterije i način opoziva ranijeg otpusta (Sagel-Grande, 2011, Bauwens, Robert i Snacken, 2012, Bruckmüller, 2012, Padfield, 2012, Herzog-Evans, 2012, Pruin, 2012, Gualazzi, Mancuso i Mangiaracina, 2012).

Filozofije kojima se rukovodi praksa ranijeg otpusta u različitim državama imaju i drukčije učinke na ishod ranijeg otpusta (Dandurand i sur., 2008a:4; Thompson, 2007, prema Griffiths, Murdoch, 2009, Justice Policy Institute, 2011). Na primjer, SAD te Engleska i Wales uglavnom koriste sustav stroge supervizije ranijeg otpusta (*eng. supervision-heavy parole system*) koji se oslanja na učestale kontakte i mnogo pravila koje je potrebno poštivati. Drugim riječima, sustav ranijeg otpusta u ovim zemljama kao da je osmišljen da "uhvati osobu koja radi nešto pogrešno", radije nego da joj se osiguraju usluge kojima bi se preveniralo novo kazneno djelo (Justice Policy Institute, 2011). Pri tome valja imati na umu kako se radi o zemljama koje imaju velik broj zatvorenika, djelomično i zbog većeg broja opoziva ranijeg otpusta. Kanada i Australija više naginju kombiniranom načinu ranijeg otpusta koji obuhvaća i nadzor i usluge, a Njemačka i Finska primarno koriste raniji otpust i probacijske službe/ usluge kao način osiguranja prikladnih usluga i tretmana u svrhu pomoći reintegraciji u zajednicu. U Finskoj samo jedna od pet osoba u okviru ranijeg otpusta ima nadzor kao uvjet (što ne znači da nemaju pristup uslugama probacijskog službe-

Tablica 1. Modeli ranijeg otpusta – prednosti i nedostaci

MODELI	PREDNOSTI	NEDOSTACI
Diskrecijski	Okvirni kriteriji omogućavaju sveobuhvatnost pri odlučivanju	Odsutnost eksplicitnih kriterija dovodi do različitih odluka istog tijela
	Mogućnost individualiziranog pristupa zatvoreniku kod odlučivanja o ranijem otpustu	Razlike u donošenju odluka ako je u proces uključeno više od jednog tijela
	Mogućnost odlučivanja temeljem relevantnih informacija o zatvoreniku	Nepouzdanost procjene jer se vrlo često radi bez znanstveno evaluiranog instrumenta procjene rizika
	Priprema ranijeg otpusta tijekom cijelog izvršavanja kazne zatvora	Nesigurnost vezano uz datum otpusta otežava realizaciju konkretnih priprema i dogovora vezano uz raniji otpust
	Neizvjesnost ranijeg otpusta doprinosi većoj motivaciji zatvorenika za programe promjene stavova i ponašanja	Nesigurnost u odobravanje ranijeg otpusta pridonosi manjoj motivaciji zatvorenika za rehabilitacijske programe
	Sigurnost da će se iz zatvora otpustiti samo osobe koje neće ugroziti sigurnost zajednice	Postupna integracija uz superviziju omogućava se samo manjem broju zatvorenika
Mandatorni	Jasni kriteriji za donošenje odluka o ranijem otpustu	Ograničeni individualizirani pristup kod donošenja odluka o ranijem otpustu
	Ujednačenost kriterija neovisna je o donositeljima odluka	Odluke se donose bez procjene rizika koji zatvorenik predstavlja za zajednicu
	Raniji otpust ovisi o dobrom ponašanju zatvorenika tijekom izvršavanja kazne	Dobro ponašanje u zatvoru ne mora značiti i promjenu stavova, odnosa prema žrtvi i zajednici
	Postiže se kontrola ponašanja zatvorenika tijekom izvršavanja kazne zatvora i poštivanje zatvorskih pravila	Uključenost u rehabilitacijske programe sporedni je čimbenik kod uključivanja
	Zatvorenicima su jasni kriteriji za raniji otpust i kako ih ostvariti	Nemogućnost da se ne odobri raniji otpust u slučaju postojanja određenih rizika
	Postupna integracija omogućena je većem broju zatvorenika	Supervizija u zajednici primarno je usmjerena na nadzor i kontrolu
Automatski	Prilikom izricanja kazne zatvora zatvorenici točno znaju koliko će vremena provesti u zatvoru	Uz automatski raniji otpust suci izriču dulje zatvorske kazne
	Postojanje eksplicitnih kriterija za odobravanje ranijeg otpusta	Nemogućnost dokazivanja postojanja rizika ako nema očiglednih ranije eksplicitno navedenih kontraindikacija istih za sve
	Ujednačenost kriterija ranijeg otpusta neovisna je o donositeljima odluka	Vrlo ograničen individualizirani pristup vezano uz situaciju konkretnog osuđenika
	Sigurnost zatvorenika u datum ranijeg otpusta pridonosi motivaciji za programe tijekom izdržavanja kazne zatvora	Sigurnost u datum ranijeg otpusta smanjuje motivaciju zatvorenika za programe tijekom izdržavanja kazne zatvora
	Sigurnost zatvorenika u datum ranijeg otpusta doprinosi stabilnosti njihovog ponašanja tijekom izvršavanje kazne zatvor	Sigurnost u datum ranijeg otpusta pridonosi lošijem ponašanju zatvorenika tijekom izdržavanja kazne zatvora
	Većini zatvorenika je omogućen postupan prijelaz sa života u zatvoru na život u zajednici	Manjak/ograničene mogućnosti da se ne odobri raniji otpust vodi ka povećanju kaznenih djela u zajednici

nika), a čak i u slučajevima novog kaznenog djela, osoba ne ide nužno natrag u zatvor (Justice Policy Institute, 2011).

Dileme i poteškoće

Već se dugo raspravlja o principijelnom i praktičnom pitanju tijela koje bi trebalo odobravati raniji otpust. Povećana diskrecijska moć zatvorskog sustava da omogućava različite oblike boravka zatvorenika izvan zatvora, ili raniji otpust, te mogućnost odobravanja ranijeg otpusta zatvorenika kroz administrativnu, a ne sudsku proceduru, doživljava se konfliktom u odnosu na ekskluzivnu sudačku kompetenciju odlučivanja o pitanjima slo-

bode pojedinca (Bauwens, Robert i Snacken, 2012, Josipović, Tomašević i Tripalo, 2001, Matjaž, Šugman i Stubbs, 2011). Postavlja se i pitanje tko bi trebao opozivati raniji otpust. S jedne strane opoziv administrativnim putem (Engleska i Wales, SAD) omogućava brzu reakciju, fleksibilnost i uštede, dok se s druge strane postavlja pitanje poštivanja ljudskih prava (Padfield i Maruna, 2006, Toki, 2011).

Padfield (2012) ističe kako dostupnost rehabilitacijskih programa i programa pripreme za raniji otpust varira od zatvora do zatvora te da često postoje duge liste čekanja. Svakako je potrebno imati u vidu da su osobe koje nemaju pristup tre-

Tablica 2. Modaliteti ranijeg otpusta u europskim državama

	Austrija ¹	Belgija ²	Engleska i Wales ³	Finska ⁴	Francuska ⁵	Nizozemska ⁶	Njemačka ⁷
Model ranijeg otpusta	Diskrecijski uvjetni otpust	Automatski uvjetni otpust	Automatski i diskrecijski raniji otpust	Automatski raniji otpust	Diskrecijski raniji otpust	Diskrecijski raniji otpust	Diskrecijski raniji otpust
Autoritet odobravanja	Opći sud	Multidisciplinarni sud za izvršavanje sankcija; do 3 godine - zatvorska administracija	Određuje sud koji sudi ili povjerenstvo za uvjetni otpust	Unaprijed fiksni datum; upravitelj zatvora	Sudac za izvršenje sankcija (JAP) ili sud za izvršenje kazni (TAP)	Odobrava državni odvjetnik, ali odbiti može samo sud	Specijalna komora okružnog suda nadležna za izvršavanje kazne i uvjetni otpust
Osnovni preduvjeti	1/2 kazne, najmanje 3 mjeseca, procjena rizika od recidiva	1/3 kazne ili 2/3 kod recidivista, ako nema kontraindikacija	Minimum koji se mora provesti u zatvoru određuje sudac koji sudi	Prvoosuđeni nakon 1/2, recidivisti nakon 2/3 kazne	1/2 kazne ili 2/3 kod recidivista	Najmanje 1 godina kazne zatvora a ne više od 2 godine nakon 1/3, veće kazne nakon 2/3	1/2 ako nema ranijih kazni i ako je kazna manja od 2 godine; 2/3 u drugim slučajevima
Obveze/zabrane	Direktive - zahtjevi i zabrane u svrhu odvratanja od kaznenog djela	Pozitivni uvjeti - zadatak probacije, imperativi i zabrane - nadzire policija	6 standardnih plus 16 koji se mogu odrediti individualno	Odlučuje upravitelj zatvora u skladu s naputcima ministarstva pravosuđa	Opće kontrolne mjere, uz specifične obveze o kojima odlučuje sudac	Opći uvjet i specijalni uvjeti u svrhu prevencije počinjenja kaznenog djela	Direktive (zabrane) i obveze (satisfakcija žrtvi, rad za opće dobro itd.
Uključenost probacije kod odlučivanja	Sudac može pitati probacijsku službu za savjet kod procjene rizika	Probacijski službenik je član multidisciplinarnog suda	Savjetodavno mišljenje, probacijski službenici mogu biti članovi povjerenstva	Prob. službenik posjećuje zatvorenika i sudjeluje u pripremi programa otpusta	Savjetodavno mišljenje	Savjetodavno mišljenje	Kada zatvorenik traži uvjetni otpust drž. odvjetnik može tražiti mišljenje probacijske službe
Nadzor probacijske službe	Usmjeren na psihosocijalnu podršku, 1-3 godine, max 5, 25-30% ranije otpuštenih	Pomoć i ispunjavanje pozitivnih uvjeta; nadzor imperativa i zabrana radi policija	Gotovo svi zatvorenici se obvezuju da se jave probacijskoj službi, a kasnije po procjeni	Najdulje 3 godine - može se ukinuti nakon 6 mjeseci; svaki pet ranije otpušteni	Sudac izvršenje može odrediti učestalost kontakata ili to može ostaviti probacijskoj službi.	Naglasak je na ravnoteži kontrole i vođenja; nadgleda i upravlja državni odvjetnik	Probacijski službenik može biti određen ako je izvršena najmanje 1 godina kazne prije ranijeg otpusta
Opoziv ranijeg otpusta	Sud koji odlučuje o otpustu ili sud koji odlučuje o novom kaznenom djelu	Sud za izvršenje sankcije na zahtjev državnog odvjetnika	Nacionalna služba za upravljanje počiniteljima, na prijedlog probacije	Opći sud	Sudac za izvršenje kazne (JAP) ili tri suca izvršenja (TAP)	Sud na prijedlog državnog odvjetnika	Sud na čijem području je penalna institucija otpusta zatvorenika

¹prema Bruckmüller, 2012, Koss, 2008, DOMICE, 2011, Danielyan i sur., 2012 ²prema Bauwens, Robert i Snacken, 2012; ³prema Padfield, 2012, Mc Carva, 2008, ⁴prema Linderborg, 2008, Justice Policy Institute, 2011, DOMICE, 2011, RISE, 2012, Danielyan i sur., 2012; ⁵prema Tournier, 2004, Herzog-Evans, 2012, Kalmthout i Durnescu, 2008; ⁶prema Sagel-Grande, 2011, Kalmthout i Durnescu, 2008, Lauwers, 2008, Danielyan i sur., 2012 ⁷prema Justice Policy Institute, 2011, Pruin, 2012, Mütz, 2012, Danielyan i sur., 2012

tmanu i vokacijskim programima u zatvorima pod povećanim rizikom recidiva nakon otpusta (Honey, 2006, Van Ness, 2001, prema Griffiths i Murdoch, 2009). Problem je i što zatvorenici ponekad ne sudjeluju u donošenju odluka o uvjetima ranijeg otpusta, iako istraživanja pokazuju veću vjerojatnost da će zatvorenici poštivati upute i zahtjeve ako osjećaju da se s njima postupa pravedno (tzv. participativni pristup u odlučivanju), što upućuje dodatno na važnost rehabilitacijske perspektive (Wood i Kemshall, 2007, prema Padfield, 2012). Nadalje, problem je i preopterećenost probacijskih službenika tj. činjenica da probacijski službenici često imaju 70 do 80 predmeta, što se svede na

15 minuta vremena po osuđeniku u dva tjedna (McCarva, 2008, Travis i Visher, 2005, 52). Povećana duljina nadzora uslijed povećanja broja proširenih i doživotnih nadzora stavlja pred probacijsku službu velike izazove kako u smislu resursa tako i u smislu dugotrajnog upravljanja počiniteljem (McCarva, 2008).

Pri tome ne treba zaboraviti kako se otpušteni zatvorenici suočavaju s nizom osobnih i birokratskih problema kao što su financije, nezaposlenost, niska obrazovanost, stigmatiziranost, poteškoće obnavljanja roditeljske, partnerske i drugih pozitivnih uloga, problemi mentalnog zdravlja, problemi ovisnosti i slično (Rose i Clear, 2001, Petersilia,

2003, 3, Visher, La Vigne i Travis, 2004, Axford i Ruddel, 2010, Wood, Kade i Sidhu, 2009). Unatoč činjenici da će najveći broj osoba koje se šalju u zatvor biti i otpuštene, mnogi pravosudni sustavi pridaju malo pozornosti razvoju programa kojima bi se pomoglo bivšim zatvorenicima da se uspješno uključe u zajednicu (Griffiths i Murdoch, 2009).

Maguire i Raynor (2006) konstatiraju kako su usluge pružene bivšim zatvorenicima kroz 90-te padale u opsegu i kvaliteti, a kao glavne slabosti ističu: manjak individualizirano osmišljenih planova i intervencija, malo se pažnje pridavalo razmišljanju, stavovima i motivaciji, manjak kontinuiteta između zatvorskih i probacijskih intervencija, administrativno upravljanje slučajem kod ranije otpuštenih osoba uz bezličan odnos između probacijskog službenika i bivšeg zatvorenika, relativno nizak prioritet koji je probacijska služba pridavala otpuštenim zatvorenicima u odnosu na osuđenike kojima su izrečene mjere u zajednici, opiranje pružanju pomoći (ponekad uz diskriminaciju) bivšim zatvorenicima od glavnih pružatelja usluga u zajednici.

Iako je probacija u svojim začecima bila usmjerena na pomaganje bivšim zatvorenicima (Maloić i Rajić, 2012), Nellis (1999; prema Padfield i Maruna, 2006) ističe kasnije politički uvjetovanu transformaciju probacije od orijentacije socijalne skrbi prema usmjerenosti na nadzor i zaštitu javnosti. Skinut je naglasak s odnosa probacijski službenik – osuđenik i metodologije socijalnog rada te je pala fleksibilnost u upravljanju slučajem. Rad s počiniteljima kaznenih djela postaje površinski i rutinski, bez stvarnog pokušaja pomoći počinitelju, razvoja motivacije i aktivnog angažmana u stvarnim životnim promjenama (Purvis, Ward i Willis, 2011). Rad s počiniteljem kaznenog djela uglavnom je usmjeren na upravljanje rizikom koji predstavlja počinitelj i na zaštitu zajednice, a puno manje na pomoć i adekvatne programe prihvata i reintegracije u zajednicu, uz nultu toleranciju kršenja odredbi ranijeg otpusta (Seiter i Kadela, 2003, Canton, 2011:166,168).

Nellis (1999, prema Padfield i Maruna, 2006) problematizira aktualnu usmjerenost zatvorskih i probacijskih sustava na nadzor i zaštitu zajednice, a što često dovodi do mnogo obveza i zabrana koje se određuju ranije otpuštenom zatvoreniku. Iako je naglasak na kontroli rizika i nadzoru u početku doveo do povećanja kredibiliteta ranijeg otpusta, velik broj obveza i strogi nadzor imali su neočekivani učinak – naime, što je više određenih uvjeta, to je i veća vjerojatnost da će netko biti otkriven u kršenju tih uvjeta. Jasna posljedica promjene u politici bio je velik porast

kršenja i opoziva, i samim time, zatvorske populacije (Fletcher, 2003; prema Padfield i Maruna, 2006). Navedenom je doprinijela i veća tehnologija nadzora za detekciju kršenja, kao što su testiranje urina i elektronički nadzor, te porast međuagencijskog rada koji je doveo do bržeg protoka informacija i većih kapaciteta nadzora (Nellis i Chui, 2003, prema Padfield i Maruna, 2006). Stoga se u kontekstu ranijeg otpusta sve više govori o tzv. rotirajućim vratima (*eng. revolving door*), što se odnosi na počinitelje kaznenih djela koji su ranije otpušteni iz zatvora, ali im je otpust opozvan (Padfield i Maruna, 2006). U tom kontekstu, potrebno je imati u vidu da se značajan udio porasta zatvorske populacije odnosi na velik broj opoziva uvjetno otpuštenih zatvorenika (vraćenih u zatvor), kao i na duljinu vremena koje onda provedu u zatvoru do ponovnog puštanja (Padfield, 2012).

Tournier (2004) konstatira da se europske zemlje u kojima se primjenjuje uvjetni otpust često suočavaju s padom odobravanja uvjetnih otpusta, iz više razloga: javnost je obično vrlo loše informirana i raniji otpust vidi kao znak “mekog” pristupa kriminalu, postoji problem pronalaska stabilnog smještaja i pogotovo zaposlenja i raste broj osoba u zatvoru zbog seksualnog nasilja i trgovine drogom. Nadalje, sve su prisutnije mjere koje zanemaruju individualne mjere prilagodbe, kao što su amnestija, kolektivno pomilovanje ili automatski raniji otpust, a koje su osmišljene isključivo u svrhu nošenja s manjkom zatvorskih mjesta i održavanja discipline, čime se zapravo gubi “pravi duh” uvjetnog otpusta.

Istraživanja percepcije javnosti pokazuju podržavanje stava da se zatvorska kazna u punom trajanju treba izvršiti u zatvoru, bez ranijeg otpusta (Walker i Hough, 1988, Ashworth i Hough, 1996,780, Hough, 1996, Walker i Padfield, 1996, sve prema Henhaim, 1997), a što ukazuje na potrebu izrada dugoročnih strategija boljeg informiranja javnosti kroz jasno pojašnjavanje svrhe i učinaka ranijeg otpusta (Henhaim, 1997, Griffiths i Murdoch, 2009).

Socijalna integracija zatvorenika postaje sve veći problem iz više razloga (Seiter i Kadela, 2003):

- povećan broj zatvorenika koji se otpuštaju iz zatvorskog sustava,
- sve manje dostupnih programa potrebnih zatvorenicima u okviru zatvorskog sustava,
- smanjena sposobnost zajednice za pružanje usluga i podršku tako velikom broju zatvorenika koji se vraćaju u zajednicu, te
- usmjeravanje probacijske službe na nadzor, uz manjak vođenja i podrške.

RANIJI OTPUST U HRVATSKOJ

Aktualna situacija

Hrvatska kaznenopravna praksa poznaje samo diskrecijski uvjetni otpust, dok automatski nije prisutan na našem području. Diskrecijski uvjetni otpust smatra se dobrim modelom motiviranja zatvorenika za dobro ponašanje tijekom izvršavanja kazne zatvora i ulaganje napora u promjene, poticanja aktivnog sudjelovanja u što ranijem uključivanju u život na slobodi, nastavka individualizacije kazne u fazi njenog izvršenja na slobodi, izbjegavanja negativnih učinaka kazne na zatvorenika (naročito kod dugotrajnijih kazni) i smanjenja prenapučenosti zatvorskog sustava (Damjanović, Kokić-Puce i Klarić-Baranović, 2004). Šimpraga i Vukota (2010) sustav izvršavanja kazne u Hrvatskoj vide rehabilitacijski usmjerenim, na način da se u prvi plan stavlja tretmanski rad sa zatvorenikom, ali naglašavaju važnost daljnjeg unaprjeđivanja integracijskog segmenta rada s počiniteljem.

Aktualno, Hrvatska se nalazi u procesu izmjena niza zakonskih propisa pa tako i onih kojima se regulira raniji otpust zatvorenika. Zakon o izvršavanju kazne zatvora objavljen 30. 11. 1999. godine (Narodne novine br. 128/99) predviđao je da sudac izvršenja donosi i odluku o uvjetnom otpustu. Trebao je stupiti na snagu šest mjeseci od dana objave, a odredbe koje su se odnosile na suca izvršenja trebale su se početi primjenjivati šest mjeseci od dana stupanja Zakona na snagu. Međutim, već prije primjene ovog Zakona, uslijedio je niz izmjena i dopuna (Narodne novine br. 55/00 objavljene 1.6.2000. godine - stupanje Zakona na snagu odgođeno je za 1. svibnja 2001.; Narodne novine br. 129/00 objavljene 22. prosinca 2000. godine – stupanje Zakona na snagu odgođeno je za 1. srpnja 2000. godine; Narodne novine br. 59/01 objavljene 30. lipnja 2001. godine) kojima se od ovog modela odustalo. Opisani tijekom već je tada ukazivao na bitno različita stajališta, kako stručnjaka, tako i nositelja političke vlasti vezano uz odobravanje uvjetnog otpusta. Navedeno ne iznenađuje, uzmemo li u obzir i različita rješenja i prakse u svijetu i činjenicu da se odgovor na pitanje tko bi trebao odobravati raniji otpust još traži. Prije deset godina u Hrvatskoj je prihvaćen stav da je uvjetni otpust prvenstveno penološki institut čija primjena treba ovisiti o ocjeni ostvarenja svrhe izvršavanja kazne zatvora i da će o uvjetnom otpustu odlučivati povjerenstvo (Josipović, Tomašević

i Tripalo, 2001). Sada će, prema novom Kaznenom zakonu objavljenom u Narodnim novinama br. 125/2011 dana 7. studenoga 2011. godine, a koji stupa na snagu 1. siječnja 2013. godine, o uvjetnom otpustu ipak odlučivati sud, međutim još uvijek nije definirano koji sud. Za nadzor i pomoć uvjetno otpuštenom zatvoreniku do sada je bio nadležan sudac izvršenja uz podršku prvenstveno centra za socijalnu skrb, dok se sada u superviziju uvjetno otpuštenih zatvorenika uključuje i probacijska služba.

Temeljem podataka Uprave za zatvorski sustav (2011) vidljiv je višegodišnji rast populacije unutar zatvorskog sustava - na dan 31. prosinca 2001. godine u zatvorskom sustavu je bilo 2.679 osoba¹, 2005. godine 3.485, 2009. godine 4.891, 2010. godine 5.165. Ovakav porast zatvorske populacije može imati veliki utjecaj na pripremu zatvorenika za uvjetni otpust i povećati rizik nakon otpusta, s obzirom da se prostorni kapaciteti i broj osoblja ni približno ne povećavaju istom dinamikom. Kaznu zatvora tijekom 2010. godine u okviru hrvatskog zatvorskog sustava izvršavalo je 7.573 zatvorenika – 4.174 ih je tijekom 2010. godine započelo s izvršavanjem kazne, dok ih je 3.399 početkom 2010. godine već izvršavalo kaznu i s njenim je izvršavanjem nastavilo tijekom 2010. godine. Tijekom 2010. godine povjerenstvo za uvjetni otpust usvojilo je 731 molbu za uvjetni otpust (moguće odobriti nakon ½ kazne), a temeljem odluke upravitelja uvjetno je otpušteno 1.087 zatvorenika (moguće odobriti do dva mjeseca pred istek kazne), što predstavlja ukupno 1.818 uvjetno otpuštenih zatvorenika. Značaj uvjetnog otpusta za funkcioniranje hrvatskog zatvorskog sustava može se elaborirati i kroz činjenicu da je na dan 31. prosinca 2010. popunjenost kapaciteta poluotvorenih i otvorenih uvjeta izdržavanja kazne zatvora iznosila 110%, a zatvorenih uvjeta 168%.

Od ožujka 2012. godine za obavljanje probacijskih poslova nadležna je Uprava za kazneno pravo i probaciju, u okviru Ministarstva pravosuđa. Razvoj probacije u Hrvatskoj možemo pratiti unatrag deset godina, od početka izvršavanja prvih alternativnih sankcija prema punoljetnim počiniteljima kaznenih djela u zajednici 2001. godine (Rajić, Maloić i Knotek-Iveta, 2005, Kokić Puce i Kovčo Vukadin, 2006, Maloić i Šimpraga, 2007, Kovčo Vukadin, Rajić i Balenović, 2009). Nakon donošenja Zakona o probaciji 2009. godine

¹ Napomena: statistički podaci ne razlikuju punoljetne i maloljetne zatvorenike, međutim maloljetnici su izuzetno malo zastupljeni u ukupnoj populaciji osoba koje izvršavaju sankcije u sustavu pravosuđa (op. autora)

(Narodne novine br. 153/09) i provedbenih propisa 2010. godine, prvi probacijski uredi započeli su s radom 2011. godine (Kovčo Vukadin, Rajić i Maloić, 2011, Kovčo Vukadin, Maloić i Rajić, 2012, Maloić i Rajić, 2012). Na području države aktualnim dokumentima predviđeno je 12 probacijskih ureda – s radom su do sada započeli uredi u Osijeku, Požegi, Sisku, Bjelovaru, Varaždinu, Puli, Rijeci, Splitu i dva u Zagrebu – jedan za Grad Zagreb, a drugi za Zagrebačku i Krapinsko-zagorsku županiju. Otvaranje Probacijskog ureda u Zadru planira se u rujnu 2012. godine, a do kraja iste godine planira se i otvaranje Probacijskog ureda u Dubrovniku. Dok su probacijski uredi u početku obavljali samo poslove izvršavanja rada za opće dobro na slobodi i uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom, s nadzorom uvjetno otpuštenih zatvorenika, kada je nadzor određen od strane suca izvršenja i upravitelja kaznionica odnosno zatvora, probacijski službenici započeli su u svibnju 2012. godine. Imajući u vidu da razvoj probacijskog sustava u Hrvatskoj aktualno usporava gospodarska kriza i recesijske okolnosti (Kovčo Vukadin, Rajić i Maloić, 2011) te raspoložujući saznanjima o postojećim objektivnim ograničenjima hrvatskog probacijskog sustava da u punom obimu provodi nadzor uvjetno otpuštenih zatvorenika, povjerenstvo za uvjetni otpust do lipnja 2012. godine nije odredilo nijedan takav nadzor.

U našoj državi poseban problem predstavlja činjenica da je razvoj probacijske službe tek u začetima, bez dovoljno kadrovskih i drugih resursa za nadzor većeg broja ranije otpuštenih zatvorenika. Novi Kazneni zakon (Narodne novine br. 125/2011) donosi daleko veći broj zadaća probacijskoj službi u odnosu na do sada propisane. Probacijski sustav trenutno ima premalo probacijskih službenika (svega 38 na području cijele države, s brojem predmeta koji već sad u pojedinim uredima dostižu 70 po službenika) i premalo probacijskih ureda (primjerice Probacijski ured Bjelovar je nadležan za čak tri županije) za obavljanje i sada postojećih poslova. Problem predstavlja i manjak kapaciteta probacije za razvoj programa potrebnih počiniteljima kao što su smještaj, zaposlenje, tretmanski programi (seksualni prijestupnici, osobe nasilnog ponašanja), upravljanje ljutnjom, raspolaganje novcem, upravljanje vremenom tj. programa usmjerenih na razvoj različitih životnih vještina. Takvi programi u koje bi se mogli uključiti počinitelji samo su djelomično dostupni u zajednici ili uopće ne postoje, za neke postoje liste čekanja, a za neke nije riješeno pitanje financiranja ili nisu još sklopljeni sporazumi.

Perspektive i smjernice

Novim Kaznenim zakonom (Narodne novine, br. 125/2011) propisano je da će odluke o ranijem otpustu biti u nadležnosti suda, međutim ne navodi se kojeg suda. S obzirom na u svijetu prisutnu praksu da odluke o ranijem otpustu donose i opći i specijalizirani sudovi, skloni smo rješenju da u Hrvatskoj to ipak budu specijalizirani sudovi, moguće suci izvršenja uz eventualno multidisciplinarni sastav suda.

Dok je do sada za odobravanje uvjetnog otpusta na području cijele države bilo nadležno jedno povjerenstvo za uvjetni otpust, sada će ga odobravati više sudova, a što otvara mnoge dileme, kao što su primjerice pitanje ujednačenosti kriterija odobravanja uvjetnog otpusta različitih sudova, uz mogućnost i drugih rizika vezanih uz diskrecijsko odobravanje uvjetnog otpusta. Suci mogu odlučivati različito: s rehabilitacijskog aspekta tj. u smjeru otpuštanja zatvorenika na optimalnoj točki kad je boravak u zatvoru ispunio svoju svrhu i veća je korist od nastavka u zajednici, zatim po načelu karakterističnom za automatski otpust – izdržan zakonom propisani minimum kazne i ako nema kontraindikacija, ili po spomenutom načelu *just deserts* kada se odluka donosi prvenstveno temeljem počinjenog kaznenog djela. Ukoliko će i nadalje glavni kriterij biti ponašanje zatvorenika i postignuća tijekom izvršavanja kazne zatvora uz razmatranje koristi uvjetnog otpusta u svrhu reintegracije počinitelja u zajednicu, aktualnom ponovo postaje već ranije otvorena dilema penološke kompetencije sudova za procjenu postignutog stupnja resocijalizacije zatvorenika (Josipović, Tomašević i Tripalo, 2001). Zasad otvorenim ostaje i pitanje hoće li se u Hrvatskoj kod odobravanja uvjetnog otpusta tražiti mišljenje probacije (sada postoji zakonska mogućnost da ga zatraži kaznionica odnosno zatvor prilikom izrade prijedloga za uvjetni otpust zatvorenika) i koliko će se mišljenje probacije uzimati u obzir pri donošenju odluka.

Naglim padom broja uvjetno otpuštenih osoba, koji bi eventualno mogao uslijediti s početkom odobravanja uvjetnih otpusta od strane sudova, mogao bi se i naglo povećati broj zatvorenika. S druge strane, porastu zatvorske populacije mogao bi doprinijeti i eventualni porast broja uvjetnih otpusta, ako se budu izricali uz puno obveza i u slučaju usmjerenosti probacijskog sustava samo na detektiranje propusta, a što bi potom moglo rezultirati opozivom tj. povratkom u zatvor. Daljnje povećanje već postojeće prekapacitiranosti moglo bi dovesti do daljnjeg smanjenja broja osoblja u odnosu na zatvorenike, a što bi moglo značiti i slabiji nadzor,

manje vremena za organiziranje pozitivnog sustava koji povećava vjerojatnost za uspješnu reintegraciju u zajednicu, kao što su tretmansi programi, uključujući i tečajeve prije uvjetnog otpusta, a važnost kojih se kroz postojeću literaturu često naglašava (Walmsley, 2003, Bhui, 2007, prema Canton, 2011, 163, Griffiths, 2009, prema Griffiths i Murdoch, 2009, Albrecht, 2011).

Korisnim nam se čini učiti iz nizozemskog iskustva, kada su tijekom nedavnih godina zatvori uslijed prekapacitiranosti bili u momentu prisiljeni otpuštati zatvorenike iz zatvora prije isteka zatvorske kazne, bez uvjeta i nadzora, a što je ocijenjeno ugrožavajućim po sigurnost zajednice (Sagel-Grande, 2011). Kako bi se izbjegli ovakvi mogući scenariji, potrebno je promišljeno i planski donositi odluke koje se odnose na praksu "prednjih vrata" kao i na praksu "stražnjih vrata", s obzirom da mogu imati podjednako važan utjecaj na brojnost zatvorske populacije (Tonry, 2003, prema Padfield i Maruna, 2006). Važnim nam se čini napomenuti da je tijekom 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća Finska imala najvišu stopu zatvorenika u Zapadnoj Europi. Nakon pokretanja zakonodavnog programa koji je uključivao široki spektar mjera, uključujući strategije "prednjih i stražnjih vrata", ranih 90-ih Finska je imala najniži broj zatvorenika u Europskoj uniji, bez narušavanja sigurnost zajednice (Brax, 2010).

U slučaju da sudovi od 1. siječnja 2013. godine započnu s određivanjem nadzora uvjetno otpuštenih zatvorenika, a bez uvažavanja aktualno ograničenih kapaciteta probacijskog sustava i daljnjeg razvoja tih kapaciteta, to bi moglo dovesti do velikog povećanja broja predmeta po probacijskom službeniku i dovesti u pitanje kvalitetu i svrhu takvog rada probacijskog službenika, što je već postojeći problem u brojnim zapadnim zemljama (Bruckmüller, 2012, Pruin, 2012, McCarva, 2008). Rutinsko i administrativno postupanje s uvjetno otpuštenim zatvorenima, koje je usmjereno samo na nadzor i kršenje uvjeta, kao i ostale moguće već ranije detektirane probleme u drugim zemljama (Maguire i Raynor, 2006, Purvis, Ward i Willis, 2011) svakako bi trebalo pokušati izbjeći, i rad s ranije otpuštenom osobom usmjeriti na podršku i pomoć počinitelju kaznenog djela, a u okviru upravljanja rizikom naglasak treba biti na jačanju osobnih kapaciteta počinitelja kaznenog djela, prosocijalnom modeliranju i njegovom povezivanju s resursima u zajednici (McIvor i Rayner, 2007, Trotter 2009, McCulloch, 2010). Ovakav smjer može se prepoznati i kroz suvremene međunarodne tendencije, u okviru paradigme procesa prestanka činjenja kazne-

nih djela (*eng. desistance paradigm*), prosocijalnog modeliranja (*eng. pro-social modelling*), modela dobrih života (*eng. good lives model*) i uključenosti zajednice (*eng. community model*) (McNeil, 2006, Trotter, 2009, McCulloch, 2010, Canton, 2011, 15, Purvis, Ward i Willis, 2011).

U obavljanju probacijskih poslova naglasak će stoga biti potrebno staviti i na razvoj suradnje probacijskog sustava s potencijalnim ključnim partnerima i sudionicima u okviru vladinog i nevladinog sektora (Rajić, Ricijaš i Maloić, 2011, Kovčo Vukadin, Rajić i Maloić, 2012, Maloić i Rajić, 2012). Za uspješan ishod ranijih otpusta zatvorenika od izuzetne će važnosti biti daljnji razvoj kapaciteta hrvatskog probacijskog sustava kao i općenito sustava za nadzor i pomoć ranije otpuštenim zatvorenima. Vezano uz navedeno mogao bi pomoći i sudac izvršenja, moguće po načelu na kojem u pojedinim američkim državama rade sudovi uključivanja (*eng. reentry courts*), inicijalno ustrojeni vezano uz rad s ovisnicima o drogama. Sudovi uključivanja su sudovi koji upravljaju povratkom u zajednicu osoba otpuštenih iz zatvora, koristeći autoritet suda u postupnom uključivanju zatvorenika u zajednicu, ali svoj autoritet koriste i u smislu poticanja razvoja i jačanja resursa za podršku integraciji zatvorenika u zajednicu (Office of Justice Programs, 1999, prema Maruna i LeBel, 2003).

Budući da u Hrvatskoj vjerojatno neće postojati drugi mehanizmi ranijeg otpusta zatvorenika osim putem suda (mogućnost da raniji otpust do dva mjeseca odobri upravitelj kaznonice odnosno zatvora izgleda više neće postojati), moguće je, uz uvažavanje svih ranije navedenih rizika koje sa sobom donosi automatski uvjetni otpust (Tournier, 2004), razmisliti i o uvođenju ovog modela kod kraćih zatvorskih kazni (primjerice dva mjeseca prije isteka kazne). Probacijski rad bi kod ovih "kratkih" ranijih otpusta bio prvenstveno usmjeren na neposrednu pomoć i podršku otpuštenim zatvorenima u ranom razdoblju prilagodbe, kada se to ocijeni potrebnim i svrsishodnim. Također, imajući u vidu opisane poteškoće u razvoju probacijskog sustava u Hrvatskoj, uputnim nam se čini razmotriti i mogućnost ograničavanja trajanja nadzora i pomoći ranije otpuštenim zatvorenima na maksimalno tri godine, kao što je to na primjer u Finskoj. S obzirom na postojeće izmjene u sustavu uvjetnog otpusta u Hrvatskoj, nužnim vidimo poduzimanje cijelog niza aktivnosti uz uvažavanje postojećih potencijala i anticipiranje mogućih poteškoća. U Tablici 3. prikazane su potencijalne smjernice za daljnji razvoj uvjetnog otpusta u RH.

Zaključno želimo naglasiti da brojnost zatvorske populacije, prenapučenost i velike troškove zatvorskog sustava nećemo moći prevladati samo gradnjom novih zatvorskih kapaciteta; rješenja kao što je ranije spomenuto finsko uz razvoj mjera “prednjih i stražnjih vrata” pokazala su se daleko učinkovitijima. Vezano uz uvjetni otpust, Bauwens, Robert i Snacken (2012) naglašavaju važnost dobre

procjene, ali i dobrog modela odlučivanja, praćenja i pomaganja, kao i opoziva, jer u protivnom navedeno može imati tri negativne posljedice: (1) rizik za zajednicu jer se zatvorenici otpuštaju iz zatvora bez uvjeta i adekvatne pomoći, (2) zatvorska populacija se neće smanjivati, a i (3) zatvorenici će postati nemotivirani za uvjetni otpust ukoliko ocijene da će ionako biti vraćeni u zatvor.

Tablica 3. *Smjernice za daljnji razvoj ranijeg otpusta u RH*

	POTENCIJALI	MOGUĆE POTEŠKOĆE	SMJERNICE
SUD	<ol style="list-style-type: none"> 1. postojeće iskustvo sudaca izvršenja u nadzoru uvjetnog otpusta (UO) 2. centri za izvršenje kazni zatvora pri sudovima 3. pravosudna akademija - stalno stručno usavršavanje sudaca 4. pravni časopisi koji omogućavaju razmjenu iskustava, dilema i rješenja 	<ol style="list-style-type: none"> 1. nepostojanje iskustva sudaca u odobravanju UO 2. nedovoljno jasni kriteriji i procedure 3. neujednačenost u kriterijima UO 4. nedostatan znanje iz područja kriminologije, penologije i sl. 5. izostanak povratne informacije o odobrenim uvjetnim otpustima i rezultatima (uvid u čimbenike uspjeha i razloge opoziva) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. zajedničke radionice i razmjene informacija od strane sudaca - zajednički kriteriji/ smjernice 2. izobrazba sudaca 3. sastanci sa zatvorskim sustavom, probacijom i drugim subjektima uključenima u integraciju zatvorenika 4. razvoj i korištenje znanstveno evaluiranog instrumenta procjene
ZATVORSKI SUSTAV	<ol style="list-style-type: none"> 1. desetljeća iskustva uvjetnog otpuštanja zatvorenika 2. tradicionalno rehabilitacijsko usmjerenje u postupanju sa zatvorenima 3. postojeći tretmanski/ rehabilitacijski programi i sustav pogodnosti 4. nastanak probacije u okviru zatvorskog sustava kao pretpostavka dobre suradnje 	<ol style="list-style-type: none"> 1. nagli pad broja uvjetno otpuštenih zatvorenika ili nagli porast broja opoziva - povećanje prekapacitiranosti 2. frustriranost zatvorenika zbog neujednačenih kriterija sudova 3. problem kontrole ponašanja zatvorenika 4. smanjena motivacija za programe promjene stavova i ponašanja 	<ol style="list-style-type: none"> 1. jačanje programa promjene stavova i ponašanja i motiviranje zatvorenika 2. razvoj specifičnih programa pripreme za UO 3. uska suradnja s probacijskim sustavom u pripremi uvjetnog otpusta 4. informiranje zatvorenika o novim procedurama odobravanja uvjetnog otpusta, uključujući i žalbeni postupak 5. razvoj postojećeg sustava pogodnosti
PROBACIJSKI SUSTAV	<ol style="list-style-type: none"> 1. započet proces ustrojavanja probacijskog sustava 2. zakonske odredbe kojima je regulirana uključenost probacije vezano uz uvjetni otpust 3. strateški dokumenti kojima se predviđa daljnji razvoj probacijskog sustava 4. inicijalna dobra suradnja sa zatvorskim sustavom 	<ol style="list-style-type: none"> 1. nagli porast broja uvjetnih otpusta uz nadzor probacije - preopterećenost probacijskih službenika 2. administrativan i rutinski rad usmjeren na kontrolu 3. problem zbrinjavanja i vođenja velikog broja uvjetno otpuštenih zatvorenika u zajednici - ograničeni resursi 4. gubitak povjerenja u probaciju 	<ol style="list-style-type: none"> 1. zapošljavanje dovoljnog broja probacijskih službenika i širenje mreže probacijskih ureda/ ispostava 2. uska suradnja sa zatvorskim sustavom u pripremi uvjetnog otpusta 3. jačanje suradnje s pružateljima postojećih različitih usluga u zajednici 4. lobiranje za razvoj specifičnih programa koji ne postoje u zajednici
ZAJEDNICA	<ol style="list-style-type: none"> 1. višedesteljetno postojanje uvjetnog otpusta zatvorenika u zajednici 2. postojeća relativno neutralna percepcija uvjetnog otpusta od strane javnosti 3. postojeće usluge u zajednici koje mogu biti od koristi uvjetno otpuštenim osobama 	<ol style="list-style-type: none"> 1. povećani troškovi zatvorskog sustava 2. smanjena sigurnost zajednice - velik broj recidiva i/ili zatvorenika koji zatvorsku kaznu izvrše u potpunosti 3. nedovoljni resursi za prijam većeg broja uvjetno otpuštenih zatvorenika 4. gubitak povjerenja u pravosudni sustav 	<ol style="list-style-type: none"> 1. informiranje i educiranje zajednice o UO 2. kvalitetna komunikacija zatvorskog sustava, probacije i sudova sa zajednicom 3. razvoj usluga potrebnih otpuštenim zatvorenima 4. objektivna znanstvena istraživanja UO - uspjesi i neuspjesi

LITERATURA

- Akers, R.L., Sellers, C.S. (2004): *Criminological Theories: Introduction, Evaluation and Application*, 4th Edition. Roxbury Publishing Company. Los Angeles.
- Axford, M., Ruddel, R. (2010): Police-parole partnerships in Canada: a review of a promising programme. *International Journal of Police Science and Management*, 12 (2). 274-286.
- Albrecht, H.J. (2011): *Prison Overcrowding – Finding Effective Solutions. Strategies and Best Practices Against Overcrowding in Correctional Facilities – U: United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI) (Hrsg.): Report of the Workshop. Strategies and Best Practices Against Overcrowding in Correctional Facilities. Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Salvador, Brazil, 12-19 April 2010. Tokyo, In-house publication, 65 - 130.*
- Bauwens, A., Robert, L., Snacken, S. (2012): Conditional release in Belgium: how reforms have impacted recall. *European Journal of Probation*. 4 (1). 19-33.
- Brax, T. (2010): Speech, 30th Council of Europe Conference of Ministers of Justice – prisons in today's Europe. Istanbul. 24-26 November.
- Bruckmüller, K. (2012): Recalling conditionally released prisoners in Austria. *European Journal of Probation*. 4 (1). 6-18.
- Canton, R. (2011): *Probation: working with offenders*. Routledge. Abingdon.
- Coyle, A. (2008): *Managing prison overcrowding: A European perspective. Rencontre Européenne des Directeurs d'Administration. Pénitentiaire. Ministère de Justice. Place Vendôme. Paris. International Centre for Prison Studies. London.*
- Crow, J. (2006): *Resettling Prisoners: A Review*. National Offender Management Service (NOMS). London.
- Cullen F.T., Fisher, B.S., Applegate, B., K. (2000): Public Opinion about Punishment and Corrections. *Crime and Justice. A Review of Research*, 27: 1-79.
- Damjanović, I., Kokić-Puce Z., Klarić-Baranović, S. (2004): Uvjetni otpust sa izdržavanja kazne zatvora (od 1998 do 2002). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 11 (2). 867-892.
- Dandurand, Y., J., Christian, J., Murdoch, D., Brown, R. E., Chin, V. (2008a): *Conditional Release Violations, Suspensions and Revocations. A Comparative Analysis*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy. Vancouver.
- Dandurand, Y., Griffiths, C.T., Murdoch, D., Brown, R. (2008b): *Failed Social Reentry: Factors behind Conditional Release Violations, Suspensions and Revocations*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy. Vancouver.
- Danielyan, A., Zrvandyan, A., Gharibyan, T., Sahakyan, S., Melkumyan, Y. (2012): *The System of Early Conditional Release in The Republic of Armenia*. Civil Society Institute. Yerevan.
- Daoust, C. (2008): *The Paradox in Incarceration and Crime*. Directed Research Report Prepared for Justice Action. University of Ottawa, Faculty of Law.
- DOMICE Project (2011): *Case Management in Europe*. Retrieved 31 July, 2011 from http://www.cepprobation.org/default.asp?page_id=336
- Greene, J. (2002): *Getting Tough on Crime: The History and Political Context of Sentencing Reform Developments Leading to the Passage of the 1994 Crime Act*, in: Tata Cyrus and Hutton Neil (Eds.). *Sentencing and Society: International Perspectives*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Griffiths, C.T., Murdoch, D.J. (2009): *Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Institutions*. The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.
- Gualazzi, A., Mancuso, C., Mangiaracina, A. (2012): "Back door sentencing" in Italy: common reasons and main consequences for the recall of prisoners. *European Journal of Probation*. 4 (1). 73-84.
- Henhaim, R. (1997): *Sentencing Policy and the Abolition of Parole and Early Release*. *International Journal of the Sociology of Law*. 25. 337-361.
- Herzog-Evans, M. (2012): *Non-compliance in France: a human approach and a hair splitting legal system*. *European Journal of Probation*. 4 (1). 46-62.
- Hofer, F. (1937): *George Michael Von Obermaier. A Pioneer in Reformatory Procedures*. *Journal of Criminal Law and Criminology (1931-1951)*, 28 (1), 13-51.

- Josipović, M., Tomašević, G., Tripalo, D. (2001): Nova uloga suca u izvršavanju kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 8 (2). 85 – 116.
- Justice Policy Institute (2011): *Finding Direction: Expanding Criminal Justice Options by Considering Policies of other Nations*. Factsheet: Parole and Reentry. Washington.
- Kalmthout, A.M., Durnescu, I. (2008): *European Probation Service Systems: a comparative overview*. U: Kalmthout, A. M., Durnescu, I. (ur.), *Probation in Europe*. Wolf Legal Publishers/CEP. Nijmegen. 1-43.
- Kensey, A. (2004): *Conditional release and the prevention of reoffending*. In: *Crime policy in Europe. Good practices and promising examples*. Council of Europe Publishing. 181-189.
- Kokić Puce, Z., Kovčo Vukadin, I. (2006): Izvršavanje alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (2). 745-794.
- Kovčo Vukadin, I., Rajić, S., Balenović, M. (2009): Uspostava probacijskog sustava-novi izazov za Hrvatsku?, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 16 (2). 711– 51.
- Kovčo Vukadin, I., Rajić, S., Maloić, S. (2011): Izazovi u izgradnji probacijskog sustava u Republici Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 18 (2). 717-735.
- Kovčo Vukadin, I., Maloić, S., Rajić, S. (2012): Policija i probacija – novi partneri u zaštiti zajednice?, *Policija i sigurnost, u postupku objave*.
- Koss, C. (2008): Austria. U: Kalmthout, A. M., Durnescu, I. (ur.), *Probation in Europe*. Wolf Legal Publishers/CEP. Nijmegen. 43-74.
- Latessa, E.J., Allen, H.E. (2003): *Corrections in the Community, Third Edition*. Anderson Publishing Co. Cincinnati.
- Lauwers, C. (2008): Belgium. U: Kalmthout, A.M., Durnescu, I. (ur.), *Probation in Europe*. Wolf Legal Publishers/CEP. Nijmegen. 75-108.
- Linderborg, H. (2008): Finland. U: Kalmthout, A.M., Durnescu, I. (ur.), *Probation in Europe*. Wolf Legal Publishers/CEP. Nijmegen. 317-348.
- Listokin, V. (2003): Does More Crime Mean More Prisoners? An Instrumental Variables Approach. *Journal of Law and Economics*. 56. 181-206.
- Maloić, S., Rajić, S. (2012): Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. *Ljetopis socijalnog rada*. 19 (1). 29-52.
- Maloić, S., Šimpraga, D. (2007): Povjerenici za izvršavanje zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu i rada za opće dobro na slobodi: prvi “probacijski stručnjaci”u RH. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14 (2), 91-107.
- Maguire, M., Raynor, P. (1997): The Revival of Throughcare: Rhetoric and Reality in Automatic Conditional release. *British Journal of Criminology*. 37 (1), 1-14.
- Maguire, M., Raynor, P. (2006): How the resettlement of prisoners promotes desistance from crime: Or does it? *Criminology and Criminal Justice*. 6 (1). 19-38.
- Maruna, S., LeBel, T.P. (2003): Welcome Home? Examining the “Reentry Court” Concept from a Strengths-based Perspective. *Western Criminology Review*. 4 (2). 91-107.
- Matjaž, A., Šugman Stubbs, K. (2011): Conditional Release (Parole) in Slovenia: Problems and Possible Solutions. *The Prison Journal*. 91 (4). 467 – 488.
- Mays, G.L., Winfree, L. T. Jr. (2008): *Essentials of Corrections, Fourth Edition*. Wadsworth, Cengage Learning. Belmont.
- McCarva, R. (2008): England and Wales. U Kalmthout, A. M., Durnescu, I. (ur.). *Probation in Europe*. Wolf Legal Publishers/CEP. Nijmegen. 255-294.
- McCulloch, T. (2010): Realising Potential: Community service, pro-social modeling and desistance. *European Journal of Probation*. 2 (2). 3 – 22.
- McIvor, G., Raynor, P. (2007): *Developments in Social Work with Offenders*. Jessica Kingsley Publishers. London.
- McNeill, F. (2006): A desistance paradigm for offender management. *Criminology and Criminal Justice*. 6 (1). 39-62.
- Medwed, D. S. (2008): The Innocent Prisoner’s Dilemma: Consequences of Failing to Admit Guilt at Parole Hearings. *93 Iowa Law Review*.
- Morgan, K. D., Smith, B. (2005): Parole Release Decisions Revisited: An analysis of parole release decisions for violent inmates in a southeastern state. *Journal of Criminal Justice*. 33. 277-287.

- Mütz, J. (2008): Germany. U: Kalmthout, A. M., Durnescu, I. (ur.), *Probation in Europe*. Wolf Legal Publishers/CEP. Nijmegen. 381-416.
- Padfield, N. (2012): Recalling conditionally released prisoners in England and Wales. *European Journal of Probation*. 4 (1). 34-45.
- Padfield N., Maruna, S. (2006): The revolving door at the prison gate: Exploring the dramatic increase in recalls to prison. *Criminology and Criminal Justice*. 6 (3). 329-352.
- Parole Board of Canada (2009): History of Parole in Canada. Retrieved 31 July, 2011 from <http://www.pbc-clcc.gc.ca>.
- Petersilia, J. (1999): Parole and Prisoner Reentry in the United States. *Crime and Justice*. 26. 479-529.
- Petersilia, J. (2000): When Prisoners Return to the Community: Political, Economic and Social Consequences. *Sentencing and Corrections Issues for the 21st Century: Papers from the Executive Sessions on Sentencing and Corrections*, 9. Washington, DC: National Institute of Justice.
- Petersilia, J. (2003): When Prisoner Come Home: Parole and Prisoner Reentry. Oxford University Press.
- Pruin, I. (2012): Recalling conditionally released prisoners in Germany. *European Journal of Probation*. 4 (1). 63-72.
- Purvis, M., Ward, T., Willis, G. (2011): The Good Lives Model in Practise: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation*. 3 (2), 4-28.
- Rajić, S., Maloić, S., Knotek-Iveta, Ž. (2005): Izvršavanje uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i rada za opće dobro na slobodi – alternativne sankcije u RH - stanje i perspektive. *Kriminologija i socijalna integracija*. 13 (1). 119-132.
- Rajić S., Ricijaš, N., Maloić, S. (2011): Značaj uključivanja nevladinog sektora u obavljanje probacijskih poslova. Radni materijal izrađen za potrebe Uprave za probaciju i podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa.
- Sagel-Grande, I. (2011): Dutch conditional release for prisoners as far as regulated by Law. Report in the Framework of the EU Project - The role of judges in the transition from prison into liberty (BigJudges).
- Seiter, R.P., Kadela, K.R. (2003): Prisoner Reentry: What Works, What Does Not, and What Is Promising. *Crime and Delinquency*. 49 (3). 360 – 388.
- Snacken, S. (2006): Reductionist Penal Policy and European Human Rights Standards. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 12 (2). 143 – 164.
- Spelman, W. (2009): Crime, cash and limited options: Explaining the prison boom. *Criminology and Public Policy*. 8 (1). 29-77.
- Recommendation Rec (2000)22 and report. Improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures. Council of Europe Publishing.
- RISE (2012): Supervision of conditionally released prisoners. Retrieved 6 August, 2011 from <http://www.rikosseuraamus.fi/16933.htm>.
- Rose, D. R., Clear, T. R. (2001): Incarceration, Reentry and Social Capital: Social Networks in the Balance. Working paper prepared for the "From Prison to Home Conference", January 30 – 31, 2002.
- Šimpraga, D., Vukota, L.J. (2010): Probni projekt uvjetni otpust zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 17 (2). 813 – 817.
- Tak, P.J.P. (2008): The Dutch criminal justice system. Wolf Legal Publishers. Nijmegen.
- Toki, V. (2011): Are Parole Boards working? Or is it time for an (Indigenous) Reentry Court?, *International Journal of Law, Crime and Justice*. 39. 230-248.
- Tournier P.V. (2004): Les modèles de libération sous condition dans les Etats membres du Conseil de l'Europe: entre principe d'égalité et individualisation, le pragmatisme, Champ pénal, Penal Field, Nouvelle revue française de criminologie, *New French Journal of Criminologie*, "champpenal.revues.org", 11 p.
- Travis, J., Visher, C. (2005): Prisoner Reentry and Crime in America. Cambridge University Press.
- Trotter, C. (2009): Pro-social Modelling. *European Journal of Probation*. 1 (2). 142-152.
- Uprava za zatvorski sustav (2011): Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2010. Ministarstvo pravosuđa RH.
- Vijeće Europe (2000): Visher, C., La Vigne, N., Travis, J. (2004): Returning Home: Understanding the Challenges of Prisoner Reentry. Maryland Pilot Study: Findings from Baltimore. Research Report. Urban Institute, Justice Policy Center.

- Walmsley, R. (2003): Global Incarceration and Prison Trends. *Forum on Crime and Society*. 1 (2). 65-78.
- Walters, S., Clark, M.D., Gingerich, R., Meltzer, M. L. (2007): *Motivating offenders to change. A Guide for Probation and Parole*. National Institute of Corrections, U.S. Department of Justice.
- Wood, J., Kade, C., Sidhu, M. (2009): What works for offenders and staff: comparing two multi-agency approaches to offender resettlement. *Psychology, Crime and Law*. 15 (7). 661-678.

HISTORICAL DEVELOPMENT AND EARLY RELEASE MODELS FOR PRISONERS: THE IMPORTANCE FOR CONTEMPORARY CROATIAN CRIMINAL JUSTICE PRACTICE

SUMMARY

An early release from prison was at its beginnings designed as a reward for appropriate behavior of offenders during the execution of long-term sentences, and was applied as the exception. It is now used much more frequently and within different models developed through the time. In regards to the authority that may grant an early release, the early release criteria, and the point in time from which it is possible to grant early release, conditions and restrictions which can be imposed and ways of supervision and revocation, we can find some similarities in legislation and implementation between countries, but also many important differences.

An early release from prison often leads to various debates in public. It is frequently subject of debate of experts and scientists, and attracts the attention of the political structures, often with a lot of disagreement and a number of dilemmas. On the one hand, there are demands for the abolition of an early release, but simultaneously due to overcapacity of many prison systems, back door strategies become very important instruments in reducing the prison population. These strategies have a major role in the social integration of offenders, whereby it is important to respect rights and safety of the victim and also to protect the community. There is currently increased interest in early release in Croatia, mainly for three reasons. These are (1) the growing overcapacity of prison system, (2) the beginning of probation supervision of early released prisoners, and (3) new legislation on conditional release within the new Criminal Code (Official Gazette, no. 125/2011) which comes into force on 1st of January 2013.

The aim of this paper is to provide an overview of theoretical knowledge and historical development of early release, to present and compare different models of early release in different countries, as well as to discuss some of the contemporary difficulties and dilemmas. At the same time, we have also analyzed the current situation in Croatia, in the way that the experiences of other countries were used to present possible recommendations for overcoming the existing overcapacity of Croatian prison system, for further development of the Croatian probation system and for general improvement of the early release in our country.

Keywords: *early release from prison, conditional release, overcrowded prisons, probation, post-penal treatment*